

De toekomst van Europa op het spel

PIERRE DEFRAIGNE

*De auteur is econoom en directeur
van de Madariage Stichting - College
of Europe Foundation*

De Europese verkiezingen zijn voorbij. De toekomst van Europa staat op het spel. Het wordt gespeeld met de euro, een weeskind zonder overheid. Aan de ene kant kan de eurozone desintegreren door een bankencrisis die nog steeds mogelijk is en die de eenheidsmarkt zou doen imploderen en een einde maken aan het Europese project. Aan de andere kant leidt haar huidige traject naar een lage groeipiste, die op de Japanse lijkt. In Japan duurt de crisis al 20 jaar. Hoe lang zal een eengemaakt Europa dat weerstaan?

Eén ding is zeker: Europa verwijderd zich van haar oorspronkelijk sociaal model. We kunnen zelfs zeggen dat ze tegen haar oorspronkelijk sociaal model misbruikt wordt met de sociale dumping en de loon- en belastingcompetitie die nu heerst. Maar gezien de uitbreiding, het niveau van de integratie met de eenheidsmarkt en munt, en de ernst van de crisis, raakt die concurrentie tussen sociale nationale modellen het wezen van Europa.

We zijn in die situatie verzeild geraakt, omdat men het er in bepaalde kringen van beleidsmakers over eens was dat de kracht van de vakbonden verzwakt moest worden. De welvaartsstaat moest beperkt worden en arbeid werd een aan te passen factor in de competitiviteit. Competitiviteit samen met *trickle down growth* is de mantra geworden van de politieke economie in Europa.

EEN KLASSENOORLOG

De elites die Europa sturen, zijn veranderd. Denk aan de profetische woorden van Warren Buffet, de grote vermogensbeheerder: «*We zitten in een klassenstrijd. Het zijn wij de rijken, die de oorlog verklaard hebben. En het zijn wij die aan het winnen zijn!*»

Tegenover de structurele werkloosheid, stijgende ongelijkheid, de verpaupering van de middenklasse, moeten we een radicale ommekeer in het vooruitzicht stellen. De uitdaging is dubbel: enerzijds moeten we de markten terug temmen – en enkel Europa biedt de schaal om

die te temmen. En anderzijds moeten we stoppen met de eenheid van Europa op te bouwen op basis van een verdelende markt. We moeten ze bouwen op een politiek project dat verenigt. Maar het zijn de burgers die het heft in handen moeten nemen.

DIAGNOSE: ONGELIJKHEID EN DE GROTE VERMOGENS ALS FACTOREN VAN DE CRISIS

Vanwaar komt de gedempte groei en de stijging van de ongelijkheid? (zie ook artikel Renaat Hanssens - red.) De twee zijn verbonden met elkaar: het IMF bevestigde in een studie dat ongelijkheid een effect van deflatie heeft op de globale vraag omdat de consumptie van de armen vervangen wordt door het spaargedrag van de rijken. En die laatste herinvesteren niet noodzakelijk in productieve activiteiten. Ze kunnen naar de financiële wereld gaan of naar het buitenland waar het rendement hoger ligt. In die zin is het fout, zoals Helmut Schmidt ooit eens zei, dat de winst van vandaag de jobs van morgen zijn.

Niet alleen heeft de stijging van ongelijkheid een effect van deflatie. Ze ondermijnt ook de democratie waarvan Tocqueville al zei dat ze «een zekere gelijkheid van kansen» veronderstelde. Ze botst ook met ons gevoel voor ethiek. Sociale rechtvaardigheid: betekent toch reële vrijheid voor het grootst mogelijke aantal mensen? Zij die in het evangelisch ideaal geloven moeten des te meer vechten tegen de overdreven ongelijkheid.

De stijgende ongelijkheid heeft verschillende oorzaken: de technische vooruitgang met als gevolg een kloof tussen hoog opgeleide werknemers en deze met weinig of geen opleiding. Moeilijke familierelaties die eenoudergezinnen – vooral moeders – in de armoede storten. De globalisering die de niet-opgeleiden van Noord en Zuid met elkaar laat concurreren. De financialisering op planetair niveau zorgt er voor dat

Competitiviteit samen met *trickle down growth* is de mantra geworden van de politieke economie in Europa.

de financiële wereld los raakt van de reële wereld. Ze remt diens ontwikkeling en versterkt de ongelijkheid als hefboom van financiering voor de rijken en overmatige schuldenopbouw bij de armen.

DE GLOBALISERING VAN DE PRODUCTIE: FUNDAMENTEEL RECHTVAARDIG EN BEHEERSBAAR

De globalisering van de productie is het resultaat van twee krachten: enerzijds, het kapitalisme dat de volledige productieketen spreidt. En anderzijds de Chinese strategie die mikt op buitenlandse investeringen, de transfers van technologie en export van handgemaakte producten. Zo krijg je een hybride systeem van kapitalisme en communisme. China speelde de locomotief voor de andere BRICS-landen en de opkomst van deze groep opent perspectieven voor Afrika op het vlak van ontginning en ontwikkeling, landbouwproducten en energie.

Dat heeft twee gevolgen: een convergentie tussen de sterke landen en de ontwikkelingslanden (ook al gaat het gepaard met een groeiende interne ongelijkheid) die een verplaatsing naar Azië veroorzaakt als centrum van de wereld in geo-economische en strategische activiteiten. Het andere is de ecologische ontwrichting, denk aan de klimaatverandering en de geïntensifieerde jacht op natuurlijke rijkdommen. Voor Europa betekent de globalisering het verlies van de voor-sprong op de rest van de wereld. In concreto: het verdwenen monopolie op jobs voor handarbeiders & lage energie- en grondstofprijzen. En dus het einde van de westerse hegemonie.

Het is een stevige uitdaging. Protectionisme zou een verkeerd antwoord zijn. Dat hebben we gezien in 1914 met Duitsland en in 1940 met Japan. Protectionisme is de corridor die naar oorlog leidt. We moeten reageren door snel op een politieke eenheid in Europa te mikken met twee

De EU moet ophouden met onderhandelen over het vrijhandelsverdrag (TTIP) met de VS omdat het nutteloos, het zal noch groei noch jobs opbrengen, en gevaarlijk is.

pijlers: een sociaal model dat werkelijk eigen is aan de eurozone en een effectieve defensie.

WELKE EUROPESE ANTWOORDEN OP DE GLOBALISERING?

Een verenigd Europa kan op twee manieren reageren op de globalisering. Het kan bijvoorbeeld China overtuigen om van een exportmarkt naar een meer intern gericht model te gaan, die ook open staat voor onze Europese export. En de VS verhinderen om hun werkloosheid naar ons te exporteren door de dollar kunstmatig laag te houden. De EU moet ook ophouden met onderhandelen voor het vrijhandelsverdrag (TTIP) met de VS omdat het nutteloos is, het zal noch groei noch jobs opleveren, en gevaarlijk is. Zo'n verdrag zou ook de Europese normen en regels onderwerpen aan de grote Amerikaanse lobby-machten.

Daarenboven kan een verenigd Europa:

- 1. de manoeuvreerruimte van de eurozone vergroten (waaraan het haar nu ontbreekt) om de mogelijkheid voor groei te creëren.
- 2. een politiek aangepast en sterk beleid voeren dat het sociale aan het Europees niveau bindt en de industriële politiek ent op innovatie en hoogwaardige technologie, op opleiding, vorming en het koolstofarm maken van onze economie.
- 3. de vernietigende rivaliteit, verplicht door de Strategie van Lissabon (2020), tussen alle Europese landen, vervangen door een

De dubbele basis van liberalisering en deregulering én een sturende rol in innovatieve technologie heeft de financiële wereld een dominante positie gegeven.

gemeenschappelijk beleid op vlak van energie, innovatie, digitale industrie en defensie. En het Europees budget versterken met eigen middelen.

DE DESTABILISERENDE FINANCIËLE WERELD

Er zijn twee evoluties geweest die de financiële wereld zoveel ruimte hebben gegeven. Eerst was er de vrijmaking van kapitaalverplaatsingen, in de stroom van de ontkoppeling van goud van de dollar en de overgang naar de vrij fluctuerende valuta door Nixon beslist in 1971 om de VS makkelijker te laten financieren door de rest van de wereld. Vervolgens was er de ICT-revolutie van de jaren 80 die innovatieve financiën heeft gestimuleerd om meer start ups te ondersteunen, maar er ook toe leidde dat de markten permanent, «round the world, round the clock» begonnen te werken. Die dubbele basis van liberalisering en deregulering én een sturende rol in innovatieve technologie heeft de financiële wereld een dominante positie gegeven. Haar aandeel in het mondiaal BBP is van 5 naar 10% gegaan. In plaats van de groei te ondersteunen, heeft ze meer geparasiteerd en zuurstof onttrokken aan de reële economie door een onhaalbare *return on investment* te eisen, vaak met twee cijfers! Door middel van stock options, herstructureringen na beursgangen, met commissies op toxische derivaten en de financiering van hoge speculatie.

Aandeelhouders, managers en traders hebben hun inkomsten en patrimonium exponentieel zien toenemen. Maar erger nog, ook de niet-financiële bedrijven in de industrie zijn begonnen met financiële operaties met als rode draad: «geld verdienen met geld». In die mate zelfs dat tot voor kort de financiële wereld aan de basis lag van de helft van de winsten van de niet-financiële bedrijven op de beurs. Zo krijgt de impact van de financiële wereld op de reële economie een macro-economische dimensie. Ze onthult de systematiek van het marktkapitalisme: bij een grote innovatiecyclus, zoekt het kapitalisme financiële middelen, het rendement daalt vervolgens in de reële economie en er ontstaat een vicieuze cirkel van deflatie en werkloosheid die uit de volgende elementen bestaat:

- 1) De ongelijkheid verergert brutaal, wat ook de globale vraag vermindert;
- 2) De middelen (zowel winst als talent) worden van de reële economie – waar de vraag stagneert of vermindert – getransfereerd naar de financiële industrie die in een gesloten circuit werkt;
- 3) De lakse monetaire politiek van de ECB en de FED die beursbellen blaast – technologisch, beurs en immobiëlen – en de overmatige schuldpbouw voedt, zowel in de banken als in de gezinnen;
- 4) De securisering floreert, door vaste activa te mengen met risicovolle activa tot dat het individueel risico van een aantal spelers uitgroeit tot een systemisch risico. De *subprimes* zijn het beste voorbeeld;
- 5) Finaal gaat dat gedereguleerd kapitaal dan nog zijn extravagante winsten en de vermogens van zijn klanten parkeren in fiscale paradijzen, waar het aan zo goed als elke vorm van belasting ontsnapt. Zo krijg je een absurde en shockerende paradox: de financiële sector die het meest voordeel krijgt van de solidariteit in de samenleving door de «too

big to fail» constructies en die astronomische winsten maakt en duizelingwekkende lonen betaalt, is ook de sector die het meest belastingen ontloopt en dus aan haar eigen bijdrage aan de solidariteit verzaakt.

Na de bankencrisis weegt de overmatige schuldbouw nog altijd op onze economie, als een zwaard van Damocles, en verhindert het elk serieus begin van nieuwe groei.

WELK EUROPEES ANTWOORD?

DE FINANCIËLE WERELD TERUG IN HAAR HOK

Er zijn drie redenen waarom een Europees antwoord moeilijk is: de financiële complexiteit wordt constant opgedreven tot ver voorbij haar eigen capaciteiten; haar inherente fragiliteit door het domino-effect; de politieke weifeling ten opzichte van de financiële markten. Er zijn geen andere verklaringen voor het failliet van Fortis en Dexia.

Zolang de financiële wereld de reële economie onder de knoet houdt, zal er geen nieuwe groei of herindustrialisering van Europa komen. We moeten dus radicale maatregelen nemen, die ook kosten met zich mee zullen brengen: financiële spelers met een redelijk rendement, een geherstructureerde, kleinere financiële sector, en het overblijvende kapitaal ten dienste maken van de reële economie. Maar dat is de prijs die we moeten betalen om te kunnen aanknopen met een gezonde en duurzame groei op lange termijn.

Europa moet radicale maatregelen durven nemen:

- a) Spaar- en leenactiviteiten in banken scheiden van puur financiële met een spreekwoordelijke Chinese muur (Volcker Rule);
- b) De banken herkapitaliseren, wat een herstructurering zal vragen en – indien nodig – zelfs nationalisering;

- c) Plafonneren van vergoedingen voor CEO's en bonussen voor traders;
- d) Een fiscaal minimum opleggen aan de fiscale paradijzen en hen verplichten om de regels te respecteren van de landen waar hun deviezen van komen;
- e) Het simpelweg onmogelijk maken van fiscale paradijzen binnen Europa;
- f) Een eengemaakte belasting op Europees niveau op grote bedrijven en grote vermogens;
- g) Het illegaal maken van financiële praktijken met hoog risico voor de economie en de samenleving.

HET EUROPA DAT WE MOETEN BOUWEN

Welk soort Europa hebben we nodig om de globalisering te kunnen beheersen en de rede terug te brengen naar de financiële wereld?

We hebben een Europa nodig met een gecorrigeerde markt en ruimte voor aanpassing aan de internationalisering van arbeid. Europa moet zich op het internationaal podium opwerpen als continent met een andere blik op ontwikkeling. Europa moet zich bewijzen als macht, tegelijkertijd op multilateraal vlak en om een strategisch evenwicht met de VS te bereiken binnen het transatlantisch partnerschap.

We moeten ook voor het geheel van de 28 Europese landen de vier vrijheden van verkeer verbinden aan een fiscale en sociale harmonisatie. De eurozone moet op een coherent en politiek leefbaar traject vertrekken. Het intergouverne-

Zolang de financiële wereld de reële economie onder de knoet houdt, zal er geen nieuwe groei of herindustrialisering van Europa komen.

De deal die Duitsland heeft opgelegd van conditionele solidariteit en strikte begrotingsdiscipline leidt naar deflatie en is een dodelijk risico voor Europa.

menteel kader is in het begin zeker een nuttige en noodzakelijke factor geweest. Maar leidt het naar een gevaarlijke polarisering, Duitsland vs. de rest, die niet compatibel is met de communautaire cohesie.

Dan is er ook nog de deal die Duitsland opgelegd heeft van conditionele solidariteit en strikte begrotingsdiscipline die naar deflatie leidt. Dat is een dodelijk risico voor Europa. Er zijn vier dingen nodig om te kunnen aanknopen met groei:

- Een onafhankelijke ECB wiens mandaat verruimd wordt van monetaire stabiliteit naar werk en financiële stabiliteit.
- Een EU-budget gefinancierd door eigen middelen, met *project bonds* en een gedeelde schuldenverzameling.
- Een echte bankenunie met een unitair resolutiefonds (wat er kan komen in 2015).
- Een beleid voor de industrie gebaseerd op innovatie en de koolstofarme toekomst.

CONCLUSIE

Ik veroordeel het kapitalisme niet, dat ik beschouw als «niet moreel, niet immoreel, maar amoreel», naar de woorden van Comte-Sponville. Ik bejubel de democratie ook niet, ook al is ze de minst slechte van alle mogelijke regimes. Maar ik geloof oprecht dat de tweede het laatste woord moet krijgen. De door de democratie opgelegde regels aan het kapitalisme zijn enkel mogelijk op Europees niveau. We moeten dus aan een Europese *demos* werken, te beginnen met een solide ethiek die de huidige dominante ideologie van «alles naar de markten» in het EU-discours kan bestrijden.

Die ethiek kan wat mij betreft uit twee bronnen komen: het Evangelie en de Verlichting. Met andere woorden: de fundamentele gelijkheid van de mensen in al hun waardigheid en de kritische rede als basis van de vrijheid. Rond die ethiek moeten we alle groepen mobiliseren: vakbonden, ziekenfondsen, coöperatieven en andere middenveldorganisaties. Daar kan een Europese *demos* ontstaan en effectief tegen de markt in opstand komen. De crisis heeft ons de mogelijkheid gegeven het Europees project terug te brengen waar het hoort: naar een sociaal model via democratische weg. ■